

LBRIS | We know
books

IAN KERSHAW

PERSONALITATE ȘI PUTERE

**CEI CARE AU DISTRUS
ȘI CEI CARE AU CONSTRUIT
EUROPA MODERNĂ**

Traducere din limba engleză
PETRU IAMANDI

LITERA
București

<i>Prefață</i>	7
Introducere: Schimbare individuală și istorică	11
1. Vladimir Ilici Lenin: lider revoluționar, întemeietor al statului bolșevic	29
2. Benito Mussolini: simbol al fascismului	57
3. Adolf Hitler: instigator la război și genocid	85
4. Iosif Stalin: cel care și-a terorizat propriul popor, erou al „Marelui Război pentru Apărarea Patriei“	115
5. Winston Churchill: eroul de război al Marii Britanii	143
6. Charles de Gaulle: redarea măreției Franței	171
7. Konrad Adenauer: cel care a clădit Germania de Vest	199
8. Francisco Franco: cruciatul naționalist	227
9. Iosip Broz Tito: rege neîncoronat al Iugoslaviei socialiste	255
10. Margaret Thatcher: regenerare națională	283
11. Mihail Gorbaciov: cel care a pus capăt Uniunii Sovietice și a creat Noua Europă	315
12. Helmut Kohl: cancelarul unificării, forța motrice a integrării europene	345
Concluzie: Făuritorii de istorie și epoca lor	371
<i>Mulțumiri</i>	395
<i>Credite foto</i>	396
<i>Note</i>	397
<i>Indice</i>	424

VLADIMIR ILICI LENIN

Lider revoluționar, întemeietor al statului bolșevic

Haosul imens provocat de Primul Război Mondial a avut, printre numeroasele lui consecințe pe termen lung, una care avea să reverbereze în toată Europa, și dincolo de ea, vreme de peste șapte decenii: Revoluția Bolșevică din 1917. În centrul acestui eveniment care a zguduit lumea s-a aflat Vladimir Ilici Ulianov, cunoscut în istorie după pseudonimul pe care l-a adoptat pe la 1902: Lenin.¹

Lenin are motive întemeiate să fie în fruntea, sau foarte aproape de fruntea, oricărei liste de creatori ai Europei secolului XX. Acest lucru însă ridică semne de întrebare evidente. Cât de mult a depins un eveniment de o anvergură atât de mare (și cu un impact de durată), precum Revoluția Rusă, de un singur individ? Care a fost contribuția personală a lui Lenin la instaurarea, consolidarea și impactul de durată al stăpânirii bolșevice? La urma urmei, Lenin nu a fost nici măcar cea mai dinamică forță motrice revoluționară din Rusia la vremea aceea. „Geniul revoluționar”² a fost Lev Troțki. Iar Lenin a murit la sfârșitul lui ianuarie 1924, după numai șase ani de exercitare a puterii, în ultimele 15 luni fiind afectat serios de o serie de atacuri cerebrale. Ce a făcut el personal ca să conducă transformarea revoluționară a Rusiei și cum a putut să se asigure că politicile lui vor fi puse în aplicare într-o țară atât de întinsă – mai mare decât tot restul Europei?

Și de ce a ajuns totuși Lenin să fie liderul revoluției care a schimbat istoria Rusiei și a Europei? Doar nu a fost singurul politician hotărât să transforme Rusia. Nemulțumirea față de regimul țarist și răspândirea marxismului în Imperiul Rus începând cu anii 1880 duseseră la apariția multor așa-zisi revoluționari, unii dintre ei figuri semnificative în numeroasele facțiuni și grupări politice subversive care răsăriseră. Prin ce s-a deosebit Lenin? Cum și de ce a ajuns să fie acceptat drept lider revoluționar dominant? Ce trăsături ale personalității l-au propulsat spre puterea supremă în noul stat și l-au făcut să reziste de-a lungul războiului civil atât de violent, care a urmat imediat după revoluție? Și, într-un stat a

LIBRIS | We know
BOOKS

cărui filosofie a exagerat importanța factorilor impersonali determinanți ai istoriei și a minimalizat, în consecință, rolul individului, de ce a lăsat Lenin o moștenire atât de complexă și de durabilă în interiorul și în afara Uniunii Sovietice? Aceste întrebări demonstrează din plin că Lenin oferă un studiu de caz fascinant în ceea ce privește impactul individului asupra istoriei.

PREMISELE PUTERII

Rusia în 1917 îndeplinea toate condițiile pentru o revoluție. Pierderile imense de vieți omenești în Primul Război Mondial, demoralizarea profundă a soldaților de pe front, greutățile insuportabile cu care se confrunta populația civilă, precum și refuzul încăpățânat al țarului de a lua în considerare elaborarea unor reforme, echivalau cu un climat propice unei insurecții iminente. Grevele, demonstrațiile și revoltele din cauza lipsei de pâine au însoțit cererile populare vehemente pentru pace și criticile tot mai mari la adresa țarului. Revoluția a izbucnit într-adevăr în februarie 1917. Dar nu a avut nici o legătură cu Lenin: acesta era încă exilat în Elveția.

De fapt, mai existase o încercare de revoluție, eșuată, în toamna lui 1905, pe fondul nemulțumirilor amplificate de umilitoarea înfrângere în Războiul ruso-japonez din acel an. O combinație între opresiunea din partea statului și în mare măsură concesii constituționale simbolice față de guvernul reprezentativ a prevenit cel mai mare pericol cu care se confruntase regimul. Prerogativele autocrației țariste au rămas intacte. Tulburările populare au fost totuși doar potolite, nu stinse.

Adevărul era că sistemul politic nu putea fi schimbat fundamental prin reforme treptate. Societatea civilă era slabă, statul de drept, inexistent. Violența era la ordinea zilei. Clasa de mijloc, deținătoare de proprietăți, era mică, elita intelectuală, minusculă, deși radicalizată în mod disproporționat din cauza opresiunii statului și a răspândirii ideilor revoluționare. Dincolo de o mică elită, puțini au simțit că au vreun rol în sistemul socioeconomic sau că regimul îi susținea. Peste 80% din populația acestei țări mari și extrem de sărace erau țărani, mulți dintre ei profund ostili statului și reprezentanților săi. Majoritatea trăiau în condiții precare în comune sătești și depindeau economic de latifundiar. În marile orașe industriale, care crescuseră spectaculos în ultimele două decenii, un proletariat sărac, asuprit, nu avea mijloacele legale prin care să-și rezolve nemulțumirile. Spre deosebire de clasa muncitoare industrială

germană mult mai numeroasă, pe care marxistii o văzuseră ca fiind sursa probabilă a revoluției, și care, în ajunul Primului Război Mondial, era reprezentată de cel mai mare partid muncitoresc din Europa, proletariatul urban rus nu avea nici un cuvânt de spus în societatea rusă și nici resursele politice să o schimbe, în afară de revoluție. Ceea ce, în condiții corespunzătoare, i-a făcut disponibili pentru mobilizare revoluționară.³

Primul Război Mondial a oferit aceste circumstanțe. Pierderile dezastruoase – peste două milioane de morți și aproximativ de două ori mai mulți răniți – și imensele greutăți ale războiului au creat circumstanțe care nu existaseră în 1905. Oricât de mari erau nemulțumirile, muncitorii greviști și țărani revoltați nu trecuseră peste propriile interese pentru a alcătui o singură forță revoluționară coerentă. În 1917, potențialul revoluționar al clasei muncitoare industriale s-a unit, cel puțin temporar, cu cel al țărănimii. A mai existat o diferență de importanță vitală. În 1905, armata, un pivot esențial al regimului, în pofida unor proteste și a unei revolte a marinarilor după înfrângerea suferită în fața japonezilor, rămăsese într-o proporție covârșitoare loială țarului. În 1917, criza în desfășurare a armatei ruse s-a dovedit de neoprit. Defetismul, dezertarea și demoralizarea i-au făcut pe soldați să ceară tot mai hotărât încheierea păcii, pe fondul unei furii crescânde față de țar și față de regimul acestuia, considerat bineînțeles responsabil pentru dezastru. Imensa nemulțumire a soldaților de pe front s-a aliat astfel cu starea de spirit revoluționară a muncitorilor și țărănilor. Această alianță a pus în mare pericol regimul țarist. O altă încercare de revoluție, ca în 1905, era probabilă oricum la un moment dat. Dar fără război ca factor unificator în dorința de a distruge regimul țarist, încercarea probabil că ar fi eșuat din nou.⁴

Și a mai existat o diferență fundamentală. Ca să reușească, o revoluție are nevoie de lideri și de organizare. Revoluția din 1905 nu avusese liderii care să o ghideze și să însuflețească segmentele rebele, dispartate, într-o singură forță de neoprit. Și i-a lipsit organizarea. În 1917 au existat Lenin și micul său partid bolșevic, dar nemilos, dedicat și strâns unit. Întâlnirea dintre mișcarea revoluționară și liderul revoluționar fusese departe de a fi inevitabilă. De fapt, a depins de o întâmplare neprevăzută – dincolo de controlul lui Lenin – fără de care cursul (și cel mai probabil rezultatul) Revoluției Ruse ar fi fost incontestabil altul. Aceasta a fost cea mai importantă premisă.

Doar un noroc extraordinar i-a permis lui Lenin să profite de enorma răsturnare care a urmat revoltei din Petrograd în ultima săptămână a lui februarie 1917, care l-a luat prin surprindere. Deși se aștepta la o revoluție la un moment dat, în ianuarie 1917, Lenin credea că nu va apuca să o

LIBRIS

We know
brad

vădă.⁵ Dar, când țarul a fost silit să abdică, pe 2 martie, Lenin și-a dat seama că mult dorita revoluție era o realitate. De data aceasta, spre deosebire de 1905, trebuia să se întoarcă în Rusia cât mai curând posibil. Ușor de zis, greu de făcut în toiul unui război european. Tocmai în acest moment norocul i-a venit în ajutor – și, dacă nu exagerez când spun asta, a schimbat istoria Europei.

Dacă guvernul german nu i-ar fi permis, prin intermediari, să călătorească, împreună cu aproximativ 30 dintre apropiați, din Elveția în Rusia, cu trenul, nu văd cum ar fi putut să se întoarcă în Petrogradul revoluționar. Desigur, faptul că germanii au fost de acord să-l ajute pe Lenin nu a fost o pură întâmplare și nici rezultatul unei erori de calcul de neînțeles. Sub presiunea tot mai mare a războiului, germanii înțeleseseră că, prin încurajarea unei revoluții în Rusia, puteau obține o încetare a ostilităților pe frontul de est, putând astfel să-și concentreze eforturile în vest. Dar, dacă nu ar fi făcut-o, dacă nu s-ar fi întors în Rusia în acea primăvară, este greu de crezut că Lenin ar mai fi avut credibilitate în rândul revoluționarilor pentru a lua prelua conducerea revoluției mai radicale din octombrie. Cu toate acestea, Troțki era convins că succesul revoluției depindea de Lenin.⁶ Dar a ajunge la fața locului ca să o conducă depindea, printr-o bizară ironie, de imperialiștii germani pe care îi detesta atât de mult.

Când s-a întors în Rusia, în aprilie 1917, Lenin era necunoscut pentru majoritatea rușilor. Puțini muncitori îl știau după nume.⁷ Trăise zece ani în exil, mai ales în vestul Europei.

Partidul Bolșevic pe care îl conducea era fanatic și nemilos, cu siguranță, dar era puțin mai mult decât o mică facțiune revoluționară fără o susținere populară importantă, și cu un număr mic de membri de cel mult 23 000.⁸ În extraordinara transformare a acestui nucleu dur într-un partid în expansiune rapidă, care în câteva luni deținea puterea în stat, perspicacitatea politică neclintită a lui Lenin au jucat un rol decisiv. Nici social-revoluționarii și nici menșevicii, cele două partide principale rivale ale bolșevicilor în 1917, nu aveau un lider care să se compare cu geniul lui organizatoric.

La început, șansele lui Lenin de a câștiga puterea nu au părut mari. Revoluția din Februarie îl răsturnase pe țar și dusesese la formarea unui guvern provizoriu, al cărui scop era de a pune bazele introducerii unor libertăți sociale extinse și de a stabili o conducere constituțională. O intenție care s-a dovedit rapid iluzorie. Amploarea frământărilor politice și fervoarea revoluționară au alungat orice speranță de a realiza o formă stabilă de democrație socială bazată pe un cadru legal al guvernării

LIBRIS | We know books

constituționale. Dar aceasta nu însemna că guvernul provizoriu a vrut încă de la început să încurajeze o a doua revoluție, condusă de bolșevici. Decizia de a pune capăt războiului ar fi fost populară și l-ar fi ajutat să câștige timp. Și probabil ar fi evitat o revoluție bolșevică.⁹ Din păcate, într-un moment în care autoritatea lui scădea vizibil, guvernul provizoriu a lansat o nouă ofensivă militară, dezastruoasă, al cărei eșec a avut ca efect previzibil discreditarea lui și alimentarea focului revoluționar.

De fapt, o revoluție condusă de Partidul Bolșevic al lui Lenin a părut, la început, puțin probabilă. Lenin de-abia revenise în Sankt-Petersburg – Petrograd, cum era numit atunci – în noaptea de 3 aprilie. Era prima dată când punea piciorul pe pământul țării lui după un deceniu. La câteva săptămâni a plecat din nou. Ca să nu fie arestat, a fost obligat să se ascundă pe 6 iulie și, trei zile mai târziu, a fugit, deghizat, peste graniță, în Finlanda. Cariera lui de om politic părea că se sfârșise. Dar era de-abia la început.

PERSONALITATE: APARIȚIA UNUI LIDER REVOLUȚIONAR

Lenin nu impresiona prin aspectul fizic. Un jurnalist american, John Reed, care l-a văzut de aproape în timpul Revoluției din 1917, îl descria ca fiind scund și îndesat, chel, cu „ochii mici și bulbucăți, nasul cârn, gura mare și bărbia groasă“. Era îmbrăcat în haine ponosite – complet „neimpresionant“, scria Reed, „pentru un idol al maselor“, dar „un lider doar prin virtutea intelectului... cu abilitatea de a explica idei profunde în termeni simpli“.¹⁰ Și totuși, oricât de „neimpresionant“ era ca înfățișare, nimeni care îl întâlnea nu putea să-l treacă cu vederea. Cum nimeni nu-i putea pune la îndoială inteligența remarcabilă (pe care a dublat-o în carieră cu abilități organizatorice, de manipulare și politice extraordinare). Avea o energie uluitoare și emana vitalitate. Era un orator electrizant (pentru cei care erau pe aceeași lungime de undă cu el), un polemist talentat, a cărui minte ascuțită și stil agresiv îi permiteau să triumfe în majoritatea disputelor verbale și scrise, un analist rafinat al dialecticii marxiste în scrierile sale prolifrice. Nu doar mintea lui era ieșită din comun. Lenin avea o voință de fier și era foarte sigur pe el. Temperamentul lui volatil, coleric, lipsa de îngăduință și certitudinea că avea mereu dreptate făceau din el un adversar dificil pentru oricine avea o minte mai deschisă, o viziune mai puțin dogmatică sau un mod mai puțin asertiv pentru a-i respinge argumentele.

Lenin trăia pentru politică. Nimic altceva nu conta mai mult. Era greu să te împrietenești cu el. De fapt, aproape că nu avea prieteni adevărați. Chiar și pe cei din cercul de apropiați din conducerea Partidului Bolșevic îi considera camarazi pentru o cauză politică comună, nu prieteni. Micul său cerc de prieteni apropiați nu se extindea cu mult dincolo de soția lui, surorile și fratele mai mic, precum și iubita lui de odinioară, Inessa Armand, care, chiar și după ce au pus capăt relației de doi ani, în 1912, a rămas aproape de el până la moartea ei din 1920. Lenin era un pedant absolut, obsedat de ordine; se înfuria chiar și dacă îi deranjai creioanele. Era ambițios și foarte hotărât să transforme prin revoluție societatea rusă. Era intolerant și îi respingea cu fermitate pe ideologii marxști cu opinii diferite de ale lui, chiar și pe cei care la un moment îi fuseseră aliați. De fapt, era aproape sigur că, într-un moment sau altul, se va întoarce împotriva unor foști asociați și se va certa cu alți teoreticieni marxști. Iar cu dușmanii de clasă – o categorie foarte flexibilă – era nemilos, susținând fățiș și salutând teroarea pentru a-i distruge.

De-a lungul întregii sale vieți a avut probleme de sănătate. Dureri de cap insuportabile, insomnie, o stare de nervozitate care uneori îl aducea în pragul depresiei, stomac sensibil și oboseală excesivă (deloc surprinzătoare, dacă ne gândim la programul lui de lucru infernal) erau la ordinea zilei și uneori se manifestau prin adevărate explozii de furie. Aproape sigur suferea de hipertensiune arterială și de arterioscleroză, cauza gravelor atacuri cerebrale care îi vor grăbi sfârșitul în 1924. Până să ajungă la putere în Rusia, în 1917, scăpa de o parte din presiunea care adesea îi provoca sau îi exacerba crizele prin vacanțe lungi, în timpul cărora se bucura de plimbări lungi, înota sau practica alte activități fizice.¹¹ Relaxarea îl revigora de fiecare dată. Dar așa ceva a devenit aproape imposibil după 1917. După părerea, plauzibilă, a unora, Lenin ar fi simțit că va muri devreme, ca și tatăl său. De mult se considerase un om cu un destin special. Poate că însăși anticiparea morții premature l-a făcut și mai nerăbdător să îndeplinească lucrarea vieții ducând la bun sfârșit revoluția cât mai repede.¹²

La prima vedere, trecutul său nu anunța un viitor lider revoluționar. S-a născut în 1870, la Simbirskaia, un orașel de pe Volga, la 725 de kilometri est de Moscova, într-o familie burgheză. Ulianovii erau cultivați, atrași de literatură, artă și muzică. Valorile după care se ghidau erau cele specifice clasei de mijloc din vremea aceea, respectiv ordine, ierarhie, supunere.¹³ Nu erau pasionați de politică. Deși se considerau supuși loiali ai țării, se declarau în favoarea unor reforme liberale, modernizatoare, care să plaseze Rusia în rând cu societățile mai avansate din Europa

Occidentală – o atitudine care, oricât de respectați erau Ulianovii, era dezaprobată de conservatorii din clasa superioară a orașului.

Vladimir a fost al treilea dintre cei șase copii care au supraviețuit (doi au murit când erau în fașă) și a rămas atașat de familie, mai ales de mama sa, până la moartea ei, în 1916, de sora mai mare, Anna, și de sora lui mică, Maria, care a rămas alături de el până la sfârșit. Părinții aveau gânduri mari cu odraslele lor, motiv pentru care s-au îngrijit să le ofere o educație aleasă. Lenin era un băiat inteligent, studios, terminând liceul în 1887 ca șef de promoție, cu note maxime la toate materiile. În august același an a intrat la Universitatea din Kazan, o localitate tot pe Volga, mai departe de Simbirsk, ca să studieze jurisprudența. Dar, după doar patru luni, împreună cu alți studenți, a fost exmatriculat după ce s-a implicat în mai multe proteste care cereau eliminarea restricțiilor impuse organizațiilor studențești. Între timp intrase în contact cu activiști revoluționari și începuse să aprofundeze ideile despre principiile revoluției.

În 1886, Aleksandr, fratele lui, radicalizat din punct de vedere politic în timp ce studia la Facultatea de Științe ale Naturii a Universității din Sankt-Petersburg, s-a alăturat unui grup care visa la transformarea societății și conspira la instigarea unei revoluții în Rusia aruncându-l în aer pe țarul Alexandru al III-lea. Atentatul lor amatoricesc din 1 martie 1887 a dus la arestarea și la interogarea grupului de către Ohrana, poliția secretă a țarului. Fratele lui Lenin și-a recunoscut vina, a fost condamnat la moarte și, pe 8 martie 1887, a fost spânzurat. Execuția fratelui său i-a provocat lui Vladimir o ură înverșunată față de dinastia Romanov și a devenit convins că țarismul trebuia răsturnat. Poate că moartea lui Aleksandr i-a declanșat niște resentimente latente, dar aici nu putem decât să presupunem ce s-a întâmplat. În orice caz, orice tentație de a căuta o explicație psihologică pentru ceea ce avea să urmeze ar trebui înfrântă. Dar, indiferent care a fost impulsul inițial, foarte curând Vladimir a început să citească literatură subversivă. Angajamentul său față de viitoarea revoluție îl va consuma în următorii 30 de ani – cea mai mare parte din viață –, înainte de scurta, dar dramatica, experiență ca practicant al Revoluției după 1917.

A început să studieze gândirea marxistă și să frecventeze micile cercuri ale revoluționarilor împătimiți. Drept urmare, în anii 1880, a fost arestat de Ohrana și exilat (în condiții confortabile) într-o zonă plăcută din estul Siberiei, unde a fost urmat de viitoarea lui soție – s-au căsătorit în 1898 –, Nadia Krupskiaia, ea însăși dedicată cauzei revoluționare. Din 1900, teama de a fi arestat din nou și întemnițat l-a făcut să se

LIBRIS

We know
BOOKS

autoexileze în străinătate, unde a stat pe rând în diverse locuințe din Zürich, München, Londra, Paris, Geneva și Cracovia, o adevărată odisee, timp în care a vizitat mai multe orașe vest-europene.¹⁴ Viitorul lider al muncitorilor nu a fost nevoit să-și câștige existența din slujbe permanente, convenționale. A fost sprijinit financiar – chiar dacă era trecut de 40 de ani – de mama lui, apoi de tot mai mulți donatori înstăriți ai partidului. În cele din urmă, a putut să-și plătească salariul din fondurile bolșevicilor. Suficient încât să aibă un stil de viață relativ modest și să se concentreze în totalitate, departe de Rusia, pe planificarea revoluției.¹⁵

Personalitatea lui Lenin, vag vizibilă în primii săi ani, a căpătat o formă definitivă în timpul lungilor ani pe care i-a petrecut scriind, a participat la întruniri și congrese, s-a angajat în dispute, a organizat și a pregătit revoluția care, în opinia lui, urma să vină sigur, chiar dacă nu avea cum să o provoace. Oricât de neproductivă părea uneori, această existență i-a scos în evidență calitățile de lider în ochii celor cu care intra în contact și, nu fără importanță, în propriii ochi. Pe măsură ce evoluau, ideile lui îi confereau o anumită aură în opoziția revoluționară – aura liderului vizionar în așteptare. Lenin însă a învățat și o mulțime de trucuri cu privire la rivalitatea lipsită de scrupule pentru întâietate dintre așa-ziii revoluționari.

A atras pentru prima dată atenția ca teoretician rus de frunte al revoluției marxiste la publicarea, în 1902, a broșurii *Ce-i de făcut?* (de fapt, titlul plagiat al unui roman antițarist semnat de Nikolai Cernișevski pe care îl admirase în tinerețe). Până atunci fusese văzut mai ales ca un adept al lui Gheorghii Plehanov, un teoretician marxist care trăia în exil la Zürich. Plehanov insistase că revoluția nu va veni din partea țărănimii (cum susțineau populiștii ruși, care idealizau capacitatea de organizare a sătenilor), ci prin mobilizarea clasei muncitoare industriale. De fapt, Lenin părăsise Rusia în 1900 ca să i se alăture lui Plehanov în Elveția. Dar, curând, relația dintre ei s-a răcit. Cu *Ce-i de făcut?*, Lenin (care între timp adoptase acest pseudonim) ieșea complet din umbra lui Plehanov. Broșura lui demonstra modul în care teoriile lui Marx despre revoluție puteau fi transpuse în acțiune politică de un partid centralizat, organizat, ilegal, de revoluționari devotați, ca avangardă a proletariatului în lupta de clasă. Partidul revoluționar, de avangardă, avea nevoie de un lider. Lenin își revendica acest rol.¹⁶

De asemenea, dobânda o experiență valoroasă din conflictele interne dintre facțiuni. Al doilea congres al Partidului Muncitoresc Social Democrat din Rusia (un partid revoluționar întemeiat în 1898 după un program marxist), organizat la Londra în 1903, s-a lăsat cu scânteii.

O dispută între patru ochi privind condițiile înscrierii în partid a dus la scindarea acestuia în două facțiuni, una condusă de Lenin, cealaltă de Iulius Martov, cândva prieteni, dar acum adversari politici implacabili. O eroare de calcul a lui Martov, care nu se compara cu Lenin în materie de manipulare politică, l-a făcut să piardă la vot în problema secundară a componenței comitetului de redacție al ziarului marxist *Iskra* (*Scânteia*) – apărut prima dată într-un tiraj mic în decembrie 1900. Lenin a câștigat votul și și-a numit facțiunea „Majoritarii“ (*bolșeviki*), un nume pe care l-a păstrat chiar și când facțiunea lui a fost în mare parte mai degrabă o grupare minoritară. Martov a căzut cu naivitate în capcana lui lingvistică, care avea să-i bântuie facțiunea în anii următori, acceptând că erau „Minoritarii“ (*menșeviki*), ceea ce implica lipsa lor de popularitate.¹⁷

Răspunsul lui Lenin la Revoluția Rusă din 1905, pe care a urmărit-o de departe, a fost să-și radicalizeze și mai mult discursul, cerând o „dictatură democrată revoluționară provizorie a proletariatului și a țărănimii“, susținută prin teroare, imediat după răsturnarea Romanovilor¹⁸, fapt care l-a îndepărtat și mai mult de menșevici. Aceștia susțineau o revoluție „burghezo-democratică“ sub conducerea clasei de mijloc ca o primă etapă în clădirea socialismului, în timp ce Lenin insista că nu era nevoie de așa ceva.¹⁹ Din rațiuni tactice, cele două facțiuni s-au împăcat, temporar și superficial, în 1906, pentru ca, foarte curând, să redevină ostile, cu o și mai mare violență, despărțirea devenind oficială și totală în 1912.

În cea mai mare parte a deceniului care a precedat Revoluția din 1917 menșevicii s-au bucurat de un sprijin mai mare în interiorul Rusiei. Dar radicalismul extrem, inflexibil, al bolșevicilor conduși de Lenin câștiga tot mai mulți adepți. Intransigența și beligeranța lui Lenin, manifestate în disputele crâncene de ordin organizatoric și teoretic, treceau drept calități ieșite din comun. În plus, nenumăratele articole pe care le publica în ziar îl mențineau în atenția susținătorilor și îi accentuau aura de lider. Din păcate, Lenin era doar liderul din exil al unui mic partid revoluționar. Cei mai mulți dintre muncitorii industriali din Rusia, pe care îi considera vârful de lance al revoluției, nu se arătau interesați de disputele fără sfârșit dintre facțiuni sau de scrierile teoretice, motiv pentru care nici nu auziseră de el. Și, în pofida tiradelor lansate din afară, Lenin nu avea cum să pregătească circumstanțele în care revoluția pe care o predica neîncetat să devină realitate.

Când, la vârsta de 46 de ani, Lenin s-a întors în Rusia, în 1917, după Revoluția din Februarie și detronarea țarului, Rusia era o țară în care nu mai trăise de aproape două decenii. Deși era practic un necunoscut pentru majoritatea rușilor, adepții celei mai radicale forme de revoluție,

membrii Partidului Bolșevic, îl considerau pe Lenin aproape un profet – un guru al gândirii revoluționare și un organizator și un mobilizator al unei mișcări revoluționare care stătea să înceapă.

LA CONDUCEREA REVOLUȚIEI

Lenin a plecat spre Rusia pe 27 martie 1917, via Germania, Suedia și Finlanda, și a sosit în Petrograd în noaptea de 3 aprilie. Pe drum și-a schițat o strategie radicală pentru preluarea puterii de către proletariat și țăranii mai săraci: „Tezele din aprilie“. Chiar de la sosire și-a anunțat radicalismul ferm în fața mulțimii care l-a întâmpinat cu entuziasm. Lenin a pledat în favoarea „revoluției socialiste mondiale“ declarând, de pe autobлиндatul adus de localnicii bolșevici, că guvernul provizoriu nu trebuia sprijinit sub nici o formă.²⁰ Ajuns în țară după ani îndelungați petrecuți în străinătate, Lenin și-a susținut cu înfocare ideile într-o serie de discursuri ținute în zilele următoare, impresionând prin scopul clar exprimat, de neclintit, și siguranța de sine. Dar în acele momente, puțini, chiar și dintre apropiații lui, erau pregătiți pentru o abordare atât de radicală.

Când și-a explicat „Tezele din aprilie“ la o întrunire a bolșevicilor, pe 4 aprilie, atacându-i pe cei care voiau să coopereze cu menșevicii, reacția a fost în mare parte critică. Pentru Lev Kamenev, una dintre figurile proeminente ale Partidului Bolșevic și ulterior farul călăuzitor în guvern după Revoluția din Octombrie, abordarea lui Lenin era o adevărată nebunie și în ziarul *Pravda* din 8 aprilie, Kamenev i-a respins „linia generală“, catalogând-o drept „inacceptabilă“. Sub Stalin, două decenii mai târziu, această atitudine ar fi fost un act sinucigaș. De fapt, Kamenev avea să fie una dintre victimele lui Stalin, din grupul „vechilor bolșevici“. Dar 1917 nu era 1937, iar Lenin nu era Stalin. Orice încercare de a înlătura opoziția din rândurile bolșevicilor la întoarcerea lui în Petrograd ar fi fost de neconceput și, oricum, deloc fezabilă. Întreaga lui carieră în politica revoluționară fusese clădită pe lupta hotărâtă, tenace, pentru a-și impune ideile și a contracara criticile vehemente. În 1917 nu avea altă opțiune decât să continue în aceeași direcție. Și, chiar dacă autoritatea lui avea să se întărească mult, pluralismul intern al interpretărilor concurente a durat în anii cât a fost la putere și a luat sfârșit abia sub Stalin.

Mulți revoluționari care trecuseră prin evenimentele recente din Rusia evitau să facă pași prea rezezi și se declarau în favoarea unei

LIBRIS | We know
BOOKS

reconcilierii cu guvernul provizoriu. O mare parte din strălucirea lui Lenin ca lider revoluționar s-a datorat modului în care a combinat radicalismul ideologic constant cu flexibilitatea tactică. Lenin și-a adaptat mesajul fără să se abată de la strategia lui de bază. Diluând retorica „războiului revoluționar“ și a „dictaturii“, a pledat pentru măsuri despre care știa că sunt foarte populare: naționalizarea băncilor și a industriei, exproprierea terenurilor agricole, pacea și un guvern care nu era condus de parlament, ci de soviete (consilii controlate de muncitori și de soldați).²¹ A inclus în mod abil programul revoluționar într-un slogan puternic și impresionant, pe care se pare că îl văzuse prima dată pe un banner în cursul unei demonstrații de stradă, în aprilie: „Toată puterea în mâinile sovietelor“.²²

În săptămânile care au urmat, Lenin și-a repetat neconținut mesajul într-un adevărat maraton propagandistic prin Petrograd – 48 de articole în *Pravda*, în mai, 21 de discursuri în mai și iunie.²³ Militantismul său era în continuare foarte puternic. Pentru el, Partidul Bolșevic trebuia să devină forța conducătoare a sovietelor, care încă mai erau dominate de partide revoluționare rivale, menșevicii și social-revoluționarii (un partid fondat în 1901, care reprezenta îndeosebi interesele țărănimii). Avea locotenenți capabili, care acționau neîncetat în partid și care, ulterior, aveau să joace un rol important în regimul bolșevic – printre ei, Lev Kamenev, Grigori Zinoviev, Nikolai Buharin, Iosif Stalin și un recrut important din rândurile menșevicilor, Lev Troțki.²⁴ Fiecare avea abilități care puteau fi utile unui partid revoluționar. Troțki mai ales se distingea ca un orator strălucit, un agitator extraordinar și un organizator remarcabil. Dar nu prezenta încredere din cauza trecutului menșevic și a convertirii tardive la bolșevism (abia în 1917). Era, de asemenea, un tip dur, arogant și egoist, făcându-și dușmani cu ușurință. Nici unul dintre partizani nu se gândea să-i ia locul lui Lenin. Cu toții îi recunoșteau supremația absolută.

Propaganda continuă a început să dea roade: tot mai mulți ruși își declarau sprijinul față de bolșevici, care se pricepeau să exploateze tulburările grave existente, condițiile de trai îngrozitoare, pe măsură ce inflația a explodat, proviziile de hrană au scăzut și numărul soldaților dezertori a crescut.²⁵ Când, la începutul lui iulie, au avut loc demonstrații violente împotriva guvernului, unele capete înfierbântate din rândul bolșevicilor au considerat că acum era momentul pentru o insurecție armată. Lenin lipsea, încerca să-și revină după atât stres și oboseală într-o scurtă vacanță pe coasta Finlandei. A revenit furios la Petrograd și i-a domolit pe bolșevici lămurindu-i că era prematur, nechibzuit, să încerce

IBDIS | We know
Books

să preia puterea într-un moment în care organizarea era încă deficitară, la fel și susținerea din partea poporului.

Reputația bolșevicilor fusese temporar știrbită, prilej pentru guvern să treacă la contraofensivă. Lenin a fost acuzat că era spion german și cât pe ce să fie arestat (fără îndoială arestarea ar fi fost urmată de o pedeapsă care i-ar fi interzis să impună tactica bolșevicilor). Prin urmare, a fugit din Petrograd pe 9 iulie și, în cele din urmă, a ajuns în Finlanda, unde a stat ascuns până la sfârșitul lui septembrie. Departate de țară, nu avea cum să controleze sau să influențeze în vreun fel evenimentele. Care s-au îndreptat totuși în direcția dorită de el. Dacă nu ar fi făcut-o, poate că Lenin ar fi rămas doar o notă de subsol a istoriei.

Cel mai mare dezastru pentru asediatul guvern provizoriu a fost provocat chiar de membrii lui: decizia lui Kerenski, ministrul apărării, de a lansa o ofensivă pe frontul de sud-vest, începând cu 1 iulie. Ofensiva era menită să ajute Alianții de pe frontul de vest (îngrijorați de revoltele din armata franceză), dar a fost întreprinsă în principal în speranța că popularitatea rezultată dintr-o victorie va restabili moralul armatei și va sprijini guvernul provizoriu luat cu asalt.²⁶ Dar, pentru o țară a cărei dorință de a încheia războiul ajunsese la limită, unde agitația în favoarea păcii – nu doar din partea bolșevicilor – găsea terenul prielnic, a fost o mișcare de mare risc care s-a încheiat rapid cu un eșec. Până la jumătatea lunii, ofensiva se prăbușise, iar trupele ruse s-au retras în grabă. Kerenski însuși a preluat funcția de prim-ministru al unui guvern a cărui popularitate era vizibil în scădere. Problemele lui s-au înmulțit în clipa în care comandantul forțelor armate, generalul Lavr Kornilov, fost ofițer țarist, a intrat cu trupele în Petrograd, pe 28 august. Nu este clar dacă a încercat o lovitură de stat sau a vrut să-l forțeze pe Kerenski să adopte o atitudine mai fermă în relația cu bolșevicii. Important este că generalul nu a putut să-și ducă planul până la capăt. Kerenski era constrâns să apeleze la bolșevici pentru a descuraja trupele să-l mai susțină pe Kornilov, adăugând la propaganda lor că aceștia avuseseră un rol indispensabil în dejucarea unei contrarevoluții.

Evenimentul a subminat și mai mult autoritatea guvernului provizoriu și i-a întărit pe bolșevici. Sprijinul lor crescuse foarte mult de la începutul primăverii. Pe de altă parte, sprijinul popular pentru guvern și pentru alte partide care intraseră în guvern era în cădere liberă. Muncitorii, mulți dintre ei disponibilizați de angajatori, au preluat conducerea fabricilor, țărani au pus stăpânire pe pământuri, soldații au desertat. Lenin a anunțat că sosise momentul. „Dacă așteptăm ca acest moment să treacă“, sublinia el (într-o scrisoare trimisă din „exilul“

finlandez), „vom *compromite* Revoluția.” Tovarășii din conducerea partidului erau mai puțin siguri. Lenin însă a dat dovadă de o excepțională abilitate politică și de o remarcabilă putere de convingere, făcându-i să-i dea dreptate. Apoi le-a schițat punctele strategice care trebuiau ocupate în cursul unei revoluții, insistând: „Istoria nu ne va ierta niciodată dacă nu preluăm puterea acum”.²⁷

În această atmosferă febrilă, care între timp devenise propice unei revoluții mult mai radicale, Lenin, deghizat și cu un pașaport fals, a pornit spre Petrograd, unde a sosit pe 7 octombrie. Deși toți bolșevicii îl recunoșteau drept liderul lor, Lenin a întâmpinat opoziție – inclusiv din partea a doi dintre membrii de frunte ai partidului, Kamenev și Zinoviev – când a propus ca insurecția armată să înceapă în următoarele zile. Dar argumentele lui solide, puterea de convingere și statutul recunoscut de lider i-au dat câștig de cauză. Lenin a urgentat revoluția și fiindcă circulau tot felul de zvonuri cum că, pe 23–24 octombrie, Kerenski avea de gând să aducă trupe loialiste în oraș ca să reinstaureze ordinea.²⁸ Într-o stare de tensiune, Lenin a hotărât că venise momentul să treacă la acțiune.

În zilele precedente, Troțki, președintele sovietului din Petrograd și al Comitetului militar revoluționar bolșevic, jucase un rol de frunte în pregătirea insurecției armate. Tot el urma să conducă – în funcție de împrejurări – preluarea puterii pe 24–25 octombrie. Troțki era, incontestabil, cel mai important personaj din întreaga mișcare revoluționară – în afară de Lenin, desigur, a cărui supremație o recunoștea deschis. Calitatea sa de lider și întemeietor al partidului era sacrosanctă. Lenin era comandantul, iar Troțki era adjunctul său.²⁹

Preluarea puterii a avut loc aproape fără vărsare de sânge într-o singură zi, pe 25 octombrie. Guvernul provizoriu s-a predat. Puțini și-au imaginat că următorul guvern va rezista mult. Rolul lui Lenin, în zilele și săptămânile care au urmat, a fost crucial pentru a demonstra că avea să o facă. Anii în care se gândise la revoluție puteau acum să facă loc practicii revoluționare. Primul pas a fost Congresul Tuturor Sovietelor, întrunit pentru a conveni asupra componenței unui guvern revoluționar. La congres au participat menșevici, revoluționari socialiști și bolșevici, așa că era departe de a fi inevitabil ca Lenin să-și impună voința. Dar terenul pentru dominația bolșevicilor fusese deja pregătit. Până la întrunirea congresului, revoluția era un fapt împlinit. Iar Comitetul Central al Partidului Bolșevic, ai cărui membri erau terorizați de Lenin, hotărâse deja guvernul pe care și-l dorea.³⁰ Lenin l-a propus pe Troțki, care coordonase insurecția, la conducerea guvernului. Se pare că Lenin voia

IBDIS | We know
books

să se concentreze pe conducerea partidului și nu să fie prim-ministru sau doar ministru. Dar Troțki, respectând înțaietatea lui Lenin, a refuzat oferta.³¹ Poate că istoria ar fi urmat alt curs dacă Troțki ar fi acceptat propunerea lui Lenin.

Astfel, congresul a hotărât ca Lenin să fie președintele – de fapt, prim-ministru – unui Consiliu al Comisarilor Poporului (un cabinet guvernamental cunoscut după acronimul rusesc Sovnarkom). Bolșevicii, deși aveau cea mai mare reprezentare între cei 670 de delegați, nu aveau majoritate. Dar au reușit să-i facă pe menșevici, pe revoluționarii socialiști și pe alții să iasă din Congres, lăsându-i pe ei la comandă. Drept urmare, a fost înființat un guvern alcătuit numai din bolșevici, deși provizoriu, până la convocarea unei adunări constituante.

Primele decrete, concepute în mare viteză de către Lenin, au avut o semnificație uriașă.³² Un Decret asupra păcii a pus capăt imediat războiului pe frontul de est ca bază pentru încheierea unui tratat de pace. Prin Decretul asupra pământului – cunoscut sub numele de decretul lui Lenin³³ – s-a desființat, fără compensație, proprietatea asupra pământului și s-a interzis comercializarea lui. Acestea au fost însoțite de impunerea cenzurii presei și de trimiterea comisarilor bolșevici pentru a stabili controlul militar. În următoarele două săptămâni Lenin a semnat noi decrete: asupra zilei de muncă de opt ore, a învățământului gratuit și a drepturilor locuitorilor Rusiei (eliminând privilegiile religioase și naționale, protejând minoritățile etnice și oferind dreptul la autodeterminare națională). Decretele au ajutat la câștigarea sprijinului bolșevicilor din rândul soldaților de pe front, al minorităților naționale și, foarte important, al unei mari părți a țărănimii (pe care Lenin trebuia să o atragă de partea cauzei lui având în vedere sprijinul copleșitor al țăranilor pentru revoluționarii socialiști). Lenin trebuia să învingă și opoziția din propriul partid, condusă de Kamenev și Zinoviev, care voia o coaliție guvernamentală mai largă. Din nou, intransigența lui Lenin a dat roade. Restul Comitetului Central, nucleul dur al conducerii, l-a susținut. Astfel, Lenin și-a consolidat controlul asupra Partidului Bolșevic în Petrograd și nimeni nu i-a contestat funcția de președinte al Sovnarkomului. Pe teritoriul imens al țării, în primele săptămâni după revoluție, bolșevicii și-au impus puterea prin sovietele locale, în care au reușit să se infiltreze și să le controleze. Acolo unde a existat opoziție, Gărzile Roșii au obligat la supunere.³⁴

Dar rezultatele alegerilor din 12 noiembrie pentru Adunarea Constituantă – ultimele alegeri pluraliste timp de aproape șapte decenii – au arătat cât de limitat era sprijinul acordat bolșevicilor în țară.

 Lenin a fost împotriva alegerilor, anticipând rezultatul negativ pentru bolșevici. Dar până la urmă a cedat opoziției practic din partea întregului său anturaj. Guvernul provizoriu promisese alegeri democratice pentru o Adunare Constituantă. Blocarea alegerilor încă de la început „n-ar arăta deloc bine“, susținea unul dintre aliații lui de încredere, Iakov Sverdlov.³⁵ Dar presimțirile lui Lenin s-au adevărit. Dintre cele 41 de milioane de voturi exprimate, bolșevicii au obținut sub un sfert. Adunarea Constituantă s-a întrunit pe 5 ianuarie 1918. A durat o singură zi. Gărzile Roșii au deschis focul asupra muncitorilor care demonstau în favoarea adunării, omorând nouă dintre ei și rănind 22. A doua zi dimineață gărzile i-au împiedicat pe delegați să intre în sală.³⁶ Astfel au fost spulberate toate speranțele într-o democrație pluralistă. Bolșevicii dețineau puterea și erau hotărâți să o extindă și să o monopolizeze, nu să o cedeze altor partide. Dar erau departe de a câștiga țara de partea lor. Persuasiunea politică, mașinațiunile și manipularea nu erau de ajuns.

Trecerea la măsuri coercitive, la violențe împotriva adversarilor și la represiuni fățișe, în stil terorist, era inevitabilă. Cât a fost refugiat, în Finlanda, în vara lui 1917, Lenin a continuat să lucreze la cartea lui care avea să apară în anul următor, *Statul și revoluția*. Aici susținea că *după* dobândirea puterii era necesară violența pentru a distruge clasa capitaliștilor și a clădi o „dictatură a proletariatului“. De-abia după o perioadă nedefinită acest stat „va dispărea treptat“, făcând loc unei societăți cu adevărat comuniste. Între timp, războiul împotriva dușmanilor proletariatului trebuia dus cu cele mai nemiiloase arme disponibile. Încă de la începutul carierei sale de teoretician al revoluției Lenin proslăvise utilizarea terorii ca armă extrem de eficientă. Pe 7 decembrie 1917 a îndemnat Sovnarkomul să înființeze „Comisia Extraordinară“, cunoscută mai bine sub numele de Ceka, temuta poliție secretă de stat. Sub conducerea lui Feliks Dzerjinski și cu un efectiv redus la început, Ceka s-a extins rapid, astfel încât, până vara următoare, aproape că devenise stat în stat. Misiunea ei era să elimine opoziția față de revoluție, deși nu se definea clar cine erau „dușmanii“ contrarevoluționari – o invitație evidentă la o extindere arbitrară a terorii.³⁷ „Trebuie să încurajăm vigoarea și natura populară a terorii“, scria Lenin în iunie 1918³⁸, când era deja șeful unui stat aflat în plină luptă pentru supraviețuire într-un război civil de o brutalitate inimaginabilă, în timp ce guvernul revoluționar se confrunta cu o contrarevoluție sprijinită de puteri străine. În aceste condiții extreme, nivelul terorii sponsorizate de stat pur și simplu a explodat.